

належать створення демократичної системи управління (самоуправління) на всіх рівнях системи вищої освіти; формування демократичних навчальних традицій. До третьої – наближення навчального рівня до загальноєвропейського; професійна орієнтація з урахуванням українських соціально-економічних реалій.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.П. Болонський процес: тенденції. Проблеми, перспективи / МО і НУ; Асоц. Ректорів педагог. Ун-тів; Укл. В.П.Бех, Ю.Л.Маліновський. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2004. – 221 с.
2. Бочарова О.А. Модернізація вищої школи у сучасній Франції // Автореф. дис... канд. педаг. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут вищої освіти АПН України, Київ, 2006. – 18 с.
3. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004. – 384 с.
4. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. – К.: Знання, 2005. – 319 с.
5. Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) [Текст]: научно-популярна література / За ред. Кременя В.Г.; М-во освіти і науки України, Тернопільський держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Київ; Тернопіль: [б. и.], 2004. – 147 с.

Отримано 01.10.2013р.

УДК 378:-048.58

Мельник М. Ю. °

Інституту обдарованої дитини НАПН України, науковий співробітник

ВІКОВИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Стаття присвячена проблемі готовності учнів старшого шкільного віку до професійного самовизначення. Охарактеризовано віковий аспект у професійному самовизначенні старшокласників.

Ключові слова: *вибір професії, професійне самовизначення, профорієнтація*

Стаття посвящена проблеме готовности учеников старшего школьного возраста к профессиональному самоопределению. Охарактеризовано возрастной аспект в профессиональном самоопределении старшеклассников.

Ключевые слова: *выбор профессии, профессиональное самоопределение, профориентация*

The article is devoted to the problem of readiness of high school age students to professional self determination. Age aspect in professional self-determination of senior pupils is described.

Key words: *choice of profession, professional identity, career guidance*

Актуальність. Рання юність є віком безпосередньої підготовки школярів до життя, до вибору спеціальності та оволодіння нею, до виконання абсолютно нових спеціальних функцій. Відповідальність за власну долю визначає специфіку віку. Особливо актуальною є дослідження цієї проблеми у старшому шкільному віці не тільки у зв'язку з тим, проблема вибору професії об'єктивно постає перед старшокласником, а й тому, що в юнацькому віці загострюються потреби особистості у самопізнанні, саморозумінні. Основне завдання особистості у

ранній юності є в першу чергу самовизначення, вибір життєвого шляху. Юнацький вік є надзвичайно складною, суперечливою та визначальною стадією життєвого шляху особистості. Перехід від несамотійного та залежного дитинства до самотійної й відповідальної дорослості торкається усіх аспектів життя людини, що знаходять своє відображення у теоретичних підходах до аналізу юнацького віку. У межах даної статті ми ставимо за **метою** окреслити деякі теоретичні напрацювання вітчизняних та закордонних учених, які можуть послугувати підґрунтям для вирішення згаданої проблеми.

У 15 – 17 літніх провідною діяльністю є учбово-професійна діяльність, завдяки якій у старшокласників формуються певні пізнавальні і професійні інтереси, елементи дослідницьких умінь, здатність будувати життєві плани. Рання юність є віком безпосередньої підготовки підростаючої особистості до життя, до вибору спеціальності та оволодіння нею, до виконання абсолютно нових спеціальних функцій. Відповідальність за власну долю визначає специфіку віку. Юнацький вік є періодом самовизначення особистості, активного пошуку смислу подальшого життя, а також усвідомленого і самотійного вибору сфери професійної самореалізації.

Варто зауважити, що дослідники розмежовують поняття вибору старшокласниками майбутньої професії і професійне самовизначення. Науковці включають до складу професійного самовизначення вибір професії, професійну підготовку і адаптацію людини на конкретному робочому місці. Розглядають вибір професії як складову особистісного самовизначення і як один з етапів більш тривалого процесу професіоналізації, пристосування до професії. В широкому розумінні цей процес можна розглядати і як відтворення у суспільному розвитку виробничих сил [5].

Є. А. Клімов звертає увагу на те, що поняття «вибір професії» маскує дві важливих обставини. Перша - кожний окремих вибір є обов'язковим процесом, певним ланцюгом взаємопов'язаних кроків. Тобто професійний вибір – це не акт, а процес, що складається із ряду актів і рішень. Друга: на багаторічному життєвому шляху неминучі декілька виборів, тобто, вибір професії не є одноразовим актом. Вчений стверджував, що професійне самовизначення розуміють як частковий випадок включення людини в групу (в даному випадку - професійну спільність). Таке включення, на думку дослідника, супроводжується прийняттям особистістю і засвоєнням мети, цінностей, норм і стилю життя, способів поведінки і дій тощо [1].

На думку М. С. Пряжнікова, суттю професійного самовизначення особистості є усвідомлене й самотійне знаходження смислів виконуваної роботи та всієї життєдіяльності в культурно-історичній ситуації. Самовизначення особистості розуміється як важливий прояв психічного розвитку, активний пошук можливостей розвитку, формування себе як повноцінного учасника суспільства, то професійне самовизначення слугує для знаходження особистісних смислів у обраній, засвоюваній або вже виконуваній трудовій діяльності, а також знаходження смислів у самому процесі самовизначення [8].

Н. А. Побірченко розглядає прийняття рішення під час професійного самовизначення як сукупність вольових дій. Дослідницею виділено наступні етапи прийняття рішення: формулювання учнями проблеми (включає уміння сприймати та обґрунтувати проблему, визначати умови успішного вирішення); вироблення

критеріїв успішного вирішення проблеми; організація виконання прийнятих рішень, аналіз та контроль [7].

Трудове життя людини можна уявити у вигляді професійного циклу, який починається в старшому шкільному віці із планування майбутнього, роздумів, які приводять до вибору професії, оволодіння професією у навчальному закладі, продовжується професійною діяльністю і закінчується виходом на пенсію. Колектив дослідників під керівництвом С. Н. Чистякової виділяє наступні етапи професійного самовизначення: емоційно-образний (старший дошкільний вік); пропедевтичний (молодший шкільний вік); пошуково-зондуючий (4/5-7 класи); період розвитку професійної самосвідомості (8-10 класи); період уточнення соціально-професійного статусу (10-11 класи); входження в професійну діяльність (студенти); розвиток професіонала в процесі праці (підвищення кваліфікації) [10]. Сучасні вітчизняні науковці виділяють допрофесійний та професійний етапи у розвитку особистості, який передбачає активність суб'єкта у формуванні активної та самостійної профорієнтаційної позиції [6].

Отже, професійне самовизначення розглядається як найбільш значущий компонент професійного розвитку особистості, а також як один з етапів цього тривалого процесу. Завершується він тільки тоді, коли у людини сформується позитивне ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності. А свідомий вибір професії старшокласником слід вважати показником сформованості професійного самовизначення на етапі ранньої юності і переходу його у нову фазу розвитку.

Для старшокласників потреба в самовизначенні набуває пріоритетного значення, активно розвивається внутрішня тенденція до інтеграції, оскільки, формування життєвого плану, зокрема, вибір професії, потребує внутрішнього узгодження та цілісності. П. А. Шавір вважав, що процес професійного самовизначення складає основний зміст розвитку особистості старшокласника [11].

Е. Еріксон розглядає юність з точки зору підсилення відчуття власної неповторності, індивідуальності, несхожості на інших. Юність – це пора розвитку часової перспективи, планів на майбутнє, формування світосприйняття, особистісного та професійного самовизначення [13].

Дж. Марсія на основі вікової періодизації Е. Еріксона, запропонував чотири положення, в яких, можливо, знаходяться молоді люди в процесі формування особистості у період юності:

- «Мораторій» – відмова від зобов'язань, не визначеність в цінностях, активний їх пошук.
- «Визначена доля особистості» – наявність впевненого визначення в професії, проте цьому не передувало напружений пошук, пасивно прийнятий шлях, запропонований батьками.
- «Пригнічення власного «Я» – юнаки цієї групи ухиляються від вибору власного життєвого шляху.
- «Чітко визначені життєві цілі» – юнакам цієї групи властиве переживання кризи ідентичності та успішного її проходження. Вони сформували життєві цілі у співвідношенні зі своїм світоглядом [2].

Період юності продовжується до двадцяти років, після чого особистість приходить до умовної істинності. Так вважає Г. Шихи, вказуючи на те, що

поступово відходячи від сім'ї, юнак починає пошук «себе». В більшості випадків це має визначення як «криза юності» [12]. Однак, мета досягається не тоді, коли юнаки визначаються з рішенням хто вони такі і що збираються робити в цьому світі, подібні рішення переоцінюються з часом. Як справедливо відмічав А. В. Мудрик про юнацький вік, старшокласники є людьми вирослими, але ще не дорослими, інформованими, але ще не компетентними, зацікавленими, але не захопленими. І це є не недоліком, а віковою рисою ранньої юності [4].

Поняття самовизначення, як правило, описового характеру і стосується окремих вузьких аспектів. І. С. Кон зазначає, що суть самовизначення молодшої людини полягає у розумінні особистості себе і визначенні свого місця у світі, а також у розумінні своїх мотивів, цінностей, досягнення яких забезпечується самореалізацією суб'єкта. Поняття самовизначення дослідник пов'язує із пошуком себе, відкриттям «Я», соціальним і моральним дозріванням, які мають світоглядний сенс і виразно соціальний зміст. За твердженням Д. І. Фельдштейна процес самовизначення знаходиться у безпосередньому зв'язку із соціалізацією юної особистості. На його думку самовизначення – це феномен суспільного індивіда, пов'язаний з формуванням розгорнутої соціальної позиції людини відносно інших, із ступенем бачення себе в інших людях, із готовністю особистості до відповідальних дій у світі. На думку дослідника основою самовизначення у цей віковий період є формування певної соціальної позиції особистості, яка поставлена в умови вибору життєвого шляху [9].

Від вчасного, самостійного та усвідомленого професійного самовизначення залежить не тільки матеріальний добробут, а й можливість самореалізації особистості, статус у суспільстві, задоволеність працею, сімейні перспективи тощо. Як **висновок** варто зауважити, що одне із головних завдань сучасної школи полягає у підготовці учнів до самостійного, усвідомленого і реалістичного вибору професії. Підготовка розглядається як процес формування готовності школярів до професійного самовизначення, адекватного їх інтересам, здібностям та потребам ринку праці [3]. Професійне самовизначення – складний, часом суперечливий, процес, в основі якого лежить прагнення старшокласника до самостійності, до самореалізації, в той час як він ще не в змозі обійтись без підтримки школи та сім'ї. Підготовка особистості до професійного самовизначення здійснюється із врахуванням специфіки віку і шляхом формування особистісної профорієнтаційної позиції, що визначається відповідною спрямованістю і розвитком мотиваційної, когнітивної та емоційно-вольової сфери особистості.

Список використаних джерел

1. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения [Текст] / Е. А. Климов - Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. - 512 с.
2. Крейг Г., Бокум Д. Психология развития / Крейг Г., Бокум Д. – 9-е изд. – СПб: Питер, 2006. – 940 с.
3. Кулікова С. Активізація старшокласників у процесі підготовки до професійного самовизначення [Текст] / С. Кулікова // Психологія: 36. наукових праць: вип. 3. – К., 1999. – ст. 136 – 142
4. Мудрик А. В. Современный старшеклассник: проблемы самоопределения [Текст] / А. В. Мудрик. – М.: Знание, 1977. – 60 с.
5. Назимов И. Н. О системном подходе к анализу процесса выбора профессии [Текст] / И. Н. Назимов // Проблемы профориентации и профконсультации в школе / Ред. кол. Ботякова Л.В., Голомшток А.Е. и др. – М.: Просвещение. – 1969. – 250 с.
6. Підготовка особистості до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи):

навчально-методичний посібник / За ред. Г. О. Балла, П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. – К.: Наукова думка, 2000. – 188 с.

7. Побірченко Н. А. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності [Текст]: дис. ... докт. психол. н.: спец. 19.00.07 / Н. А. Побірченко, Ін-т пед. і психол. проф. освіти АПН України. – К., 2000. – 456 с.

8. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение [Текст] / Н. С. Пряжников - М.: Из-во «Институт практической психологии», 1996. - 256 с.

9. Фельдштейн Д. И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности [Текст] / Фельдштейн Д. И. – М.: Моск. пс.-соц. ин-т. Флинта, 2004. – 672 с.

10. Чистякова С. Н. Педагогические основы управления профессиональной ориентацией школьников [Текст]: дис. ... доктора пед. наук. – М., 1987, – 360 ст.

11. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности [Текст] / П. А. Шавир - М.: Педагогика, 1981. - 96с

12. Шихи Г. Возрастные кризисы. Ступени личностного роста [Текст] - Санкт-Петербург: Издательство «Ювента», 1999 – 436 с.

13. Эриксон Э. Идентичность: Юность и кризис [Текст] / Э. Эриксон – М.: Дайджест, 1996. – 216 с.

Отримано 01.10.2013р.

УДК 378.1

Москаленко А. М.°

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ МАГІСТРИ 3 КУРСУ “ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА УПРАВЛІНЦІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ”

У статті обґрунтовано необхідність поліпшення організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів. На прикладі курсу “Професійна етика управлінців” визначено можливості підвищення якості підготовки управлінців навчальних закладів за умов. Наведено приклади завдання репродуктивного характеру для закріплення лекційного матеріалу; репродуктивного та реконструктивно-варіативного характеру для підготовки до семінарських занять; дослідницького (творчого) характеру для підготовки до семінарських занять і підсумкового контролю.

Визначено, що найбільш значущими факторами впливу на процес організації самостійної роботи студентів є компетентність викладачів і їх високоморальність викладачів, наявність належної матеріальної бази вищого навчального закладу, наявність дійового навчально-методичного забезпечення.

Ключові слова: етика, професійна етика, професійна етика управлінців навчальних закладів, самостійна робота студентів, організація самостійної роботи

В статье обоснована необходимость улучшения организации самостоятельной работы студентов высших учебных заведений. На примере дисциплины “Профессиональная этика управленцев учебных заведений” определены возможности повышения качества подготовки управленцев учебных заведений. Предложены примеры заданий репродуктивного характера для закрепления лекционного материала; репродуктивного та реконструктивно-вариативного характера для подготовки к семинарским занятиям; исследовательского (творческого) характера для подготовки до семинарских занятий и итогового контроля.